

בניני תרגום יזכרון

חידושים ופנינים בפרשנות המקרא מתרגום יזכרון בן עזיאל

גיליון מספר: 160

פרשת חיי שרה

ומיתת שרה בקריית ארבע הוא חברון בארץ כנען
ואתא אברהם מן טוור פולחנא ואשפחה דמיתת זיתב
למספד לשרה ולמבכייה:

[ומתה שרה בקרית ארבע היא חברון בארץ כנען, ובא
אברהם מהר העבודה ומצאה שמתה, וישב לספוד לשרה
ולבכותה]

ת"י מבאר שאברהם בא מהר העבודה - הר המוריה כלומר
ששב מעקידת יצחק. וכך מובא במדרש (שהביארש"י) שאברהם
שב לקבורת שרה ישירות מהעקידה, וראה ברמב"ן שמוסיף
לבאר שיטה זו, שאברהם ושרה דרו בזמן העקידה בחברון
ולאחר העקידה לא שב אברהם למקומו אלא הלך אצל
האשל שנטע בבאר שבע כדי לתת הודאה על נסו, ושם שמע
על מיתת שרה ובא מבאר שבע לספוד לשרה ולבכותה.
ומסיים הרמב"ן: "ומי שאמר מהר המוריה בא, ומי שאמר
מבאר שבע בא, הכל טעם אחד", כי אברהם שב מהעקידה
לחברון דרך האשל שנטע בבאר שבע. ולפ"ז גם רש"י שכתב
שאברהם בא מבאר שבע לא חלוק על כך שאברהם שב
מהעקידה.¹

וכך איתא בפרקי דר"א (פל"ב):

...ויבא אברהם לספוד לשרה ולבכותה, מהיכן בא
מהר המוריה

צורת ההספד בישיבה

ת"י הוסיף מילה אחת שלא מוזכרת בפסוק: "ויבא אברהם...
וישב לספוד לשרה ולבכותה" כלומר שאברהם ישב לספוד
לשרה ולבכותה. ומבואר שצורת ההספד היא בישיבה, ויתכן

ויבא אברהם לספוד לשרה ולבכותה
האם שרה נפטרה תיכף אחרי העקידה?

ומהי צורת ההספד והבכיה שנלמדה
מאברהם?

(כג, ב) ותמת שרה בקריית ארבע הוא חברון בארץ
כנען ויבא אברהם לספוד לשרה ולבכותה:

מהיכן בא אברהם?

רש"י מפרש שאברהם בא מבאר שבע (שם נטע את האשל המוזכר
לעיל). בפשוטות משמע שמשם בא כי שם התגורר כנאמר (לעיל
כב, ט): 'וישב אברהם בבאר שבע'. הרמב"ן עמד על דברי
רש"י אלו, שהלא שרה מתה בחברון, ולא יתכן שאברהם
דר בבאר שבע ואילו שרה בחברון. וביאר שאברהם התגורר
בזמן העקידה בבאר שבע ולאחר העקידה שב לשם, ושרה
לא מתה בעת ההיא מחמת בשורת העקידה, אלא לאחר כמה
שנים נסע משם ובא לחברון ושם נפטרה שרה, ולפ"ז ויבא
אברהם ביאורו, ששרה מתה באהל אשר לה, ונכנס אברהם
באהל לספוד אותה.

אכן פירוש זה אינו לדעת רש"י הסבור שמסמיכת מיתת
שרה לעקידת יצחק, למדנו ששרה מתה מחמת ששמעה
את בשורת העקידה, וכך מבואר בת"י לעיל (כב, ח): 'ויהי אחר
הדברים האלה, אחר שעקד אברהם את יצחק והלך השטן
והגיד לשרה, שאברהם שחט את יצחק, וקמה שרה וזעקה
ונחנקה ומתה מן הצער'. (וראה להלן ביאור הרמב"ן ברש"י).

כהמשך לכך מפרש ת"י ש'ויבא אברהם' הוא מהר המוריה
שהוא הר העבודה, כלומר ששב מעקידת יצחק;

1. וכן מפורש ברש"י (סנהדרין מו:): "משהו לה לשרה. עד שבא אברהם מבית עקידת יצחק דמדכתיב ויבא אברהם מכלל דההיא שעתא לא הוה התם".

שהלא היה צריך לשלם כפי ערך הכסף באותו מקום ושילם בשקלים העוברים גם במקומות היקרים. וכמש"כ הרמב"ן ע"ד חז"ל אלו: "וכדברי רבותינו (ב"מ פז). **עפרון קצב דמים כרצונו ביוקר גדול** ואברהם בנדבת לבו שמע ועשה כרצונו והגדיל".

בת"י משמע לכאור' לא כך:

רבוני קבל מני ארע דטימין דילה ארבע מאה סלעין
דכסף, בינא ובינך מה הוא וית מתך קבר:

[אדוני קבל ממני ארץ ששווי שלה ארבע מאות סלעי
כסף, ביני ובינך מה הוא, ואת מתך קבור]

בת"י משמע ששווי הקרקע היה ארבע מאות שקל כסף, וכן משמע מאונקלוס שכתב: "אַרְעָא שוּיָא אַרְבַּע מָאָה סְלַעִין דְכֶסֶף". וביאר הרמב"ן: "אולי רצה לומר שהיו דמיה קצובים כן במקום ההוא, כי כן המנהג ברוב הארצות להיות מחיר שדה קצוב לפי מדתו".

ולדבריהם משמע שאברהם שילם בדיוק את שוויה של הקרקע, ויש לידע אם דבריהם עולים בקנה אחד עם מה שדרשו בגמ' הנ"ל שנתן לו שקלים קנטרנים ששוים יותר מארבע מאות שקל כסף או שזה מחלוקת הפשט והדרש².

וידועים דברי הגר"א (הובא בקול אליהו) שכתב לבאר את דברי אונקלוס מנא ליה שאכן כך היה שוויה של הקרקע. על פי מה דאיתא בגמ' (כתובות יז). כנתינתה של תורה בששים רבוא, כך נטילתה של תורה (כשמת בעל תורה צריכים להיות בהספדו) בששים רבוא, ואם כן הוצרכו להיות בהספדה ששים רבוא. וגודל השטח שיכול להכיל סכום כזה הוא ח' כורים (כדאמרו סוכה ז. גברא באמתא יתיב, ושש מאות אלף אמה על אמה עולים לח' כורים) ובהכרח שכך היה גודל השדה, והנה השווי של בית כור הוא חמישים שקל כסף כדאמרו (ערכין כה). המקדיש בית כור נפדה בחמישים שקל כסף. וא"כ שמונה כורים הוא ארבע מאות שקל כסף בדיוק.

ביאור נוסף לסכום אותו קצב עפרון, מובא ברמב"ן: "ועל דרך הפשט ארץ ארבע מאות שקל כסף" שקנה אותה בכך - עפרון או אבותיו הקדמונים".

שדייק זאת ממה שנאמר לאחר מכן (פסוק ג): 'ויקם אברהם מעל פני מתו', ולא נתבאר מהיכן קם, ולמד מכך ת"י שעד עתה ישב אברהם בשביל ההספד. (נו"כ יהונתן)

על אופן ההספד שהוא דווקא בישיבה, העיר ה'אהבת יונתן' שאינו נזכר בשום מקום, אמנם מצינו כעין זה בגמ' (ב"ב ק:): המתייחסת למנהגי הקבורה: "אין פוחתין משבעה מעמדות ומושבות למת כנגד שבעה הבל הבלים שכתובים בקהלת", וברשב"ם שם: "בחזירתן מן הקבר הולכין מעט ויושבין לנחם האבל או להרבות צער על המת שמת ולהרבות בבכי ולתת איש אל לבו לשוב בתשובה כי חיי האדם הבל. ועומדין והולכין מעט וחוזרין ויושבין מעט. כך עושין ז' פעמים כדי לתת אל לבם שחיי האדם הבל". עיי"ש עוד טעם בזה.

הרי שצורת ההספד היא על ידי 'מושבות' שלאחר שהולכים מעט נקבעים לישיב ולהרבות צער ובכי על המת.

**אַרְבַּע מָאָה שְׁקָל כֶּסֶף • האם עפרון
הפריז על מחיר הקרקע, או שכך היו קצובים
דמיה?**

(כג, טז) אֲדֹנֵי שִׁמְעֵנִי אֶרֶץ אַרְבַּע מָאָה שְׁקָל כֶּסֶף
בֵּינִי וּבֵינְךָ מַה הוּא וְאֵת מִתְךָ קָבַר:

**על פי מה קצב עפרון את מחיר הקרקע בארבע מאות
שקל כסף?**

בגמ' (ב"מ פז). מובא הסיפור של רכישת המערה מעפרון כדוגמא לכך שרשעים אומרים הרבה ואפילו מעט אינם עושים. דבתחילה אמר עפרון לאברהם: "ארץ ארבע מאות שקל כסף ביני ובינך מה היא", כלומר שלא רצה ליטול ממנו כסף כלל עבור המערה. ולבסוף כתיב: "וישמע אברהם אל עפרון, וישקל אברהם לעפרון את הכסף אשר דבר באזני בני חת, ארבע מאות שקל כסף עבור לסוחר". שלא הסכים עפרון לקבל אלא שקלים גדולים, שמשקלם רב (רש"י), כמשמעות "עובר לסוחר", שקלים שמקבלים אותם בכל מקום בתור שקלים, והרי יש מקומות שהשקלים שם גדולים (והשקלים היו מכסף ממש - הרי שנטל שווי טפי).

כלומר שלמעשה שילם אברהם יותר משוויה של הקרקע

2. ואולי כוונת הגמ' שעפרון מתחילה אמר לתת לאברהם את המערה במתנה ולבסוף שקל על זה ארבע מאות שקל כסף, ולא זו בלבד אלא שקלים היוצאים בהוצאה בכל מקום שהיו שווים מעט יותר (ולא כהבנת הרמב"ן שנטל שיווי הרבה יותר).

בת"י מבואר חידוש שעל פיו מיושבת הקושיא:

וְחָשִׁיב לָבֶן דְּהוּא אַבְרָהָם, וְאָמַר עוֹל בְּרִיכָא דִּי.

[וְחָשִׁב לָבֶן שְׂהוּא אַבְרָהָם, וְאָמַר בָּא בְרוּךְ ה'.]

בת"י מבואר שלבן טעה באליעזר וחסב שהוא אברהם, ולכן כינה אותו "ברוך השם", שנאמר בו (לעיל י"ט): 'בְּרוּךְ אַבְרָם לְאֵל עֵלְיוֹן'.

כיוצא בזה מובא במדרש (בר"ר ס,ז):

וַיֹּאמֶר בָּא בְרוּךְ ה', שֶׁהִיא סְבוּר בּוּ שְׂהוּא אַבְרָהָם, שֶׁהִיא קְלִסְתֵּר פְּגִיז דּוּמָה לוּ.

לפ"ז מה שמבואר בת"י בפסוק הבא, שהושם לפני אליעזר לאכול סם המות, נמצא שהיתה כוונתם להמית את אברהם.

וראה במדרש (בר"ר ס,ז) שיישב קושיא זו באופן אחר, שלאחר שעשה אליעזר את שליחותו באופן יותר מעולה, ונתעלה מכל נגיעותיו האישיות להשיא את יצחק לביתו, בזה יצא מכלל ארור ונכנס לכלל ברוך, כלומר שלכך נאמר לו "בוא ברוך ה'" כי בשלב זה כבר היה אליעזר בכלל ברוך ואינו ארור (ודלא כתי"הנ"ל):

אָמַר רַבִּי יוֹסִי בֶן רַבִּי דוֹסָא פְּנֵעוּן הוּא אֱלִיעֶזֶר, וְעַל יְדֵי שְׁשֵׁרֶת אוֹתוֹ צְדִיק בְּאִמּוּנָה יֵצֵא מִכָּלֵל אֲרוּר לְכָלֵל בְּרוּךְ.⁷

וַיּוֹשֶׁם לְפָנָיו לְאָכֵל • מדוע התעקש

אליעזר לדבר תחילה?

(כד, לג) וַיּוֹשֶׁם לְפָנָיו לְאָכֵל וַיֹּאמֶר לֹא אֲכַל עַד אִם

דְּבַרְתִּי דְּבָרֵי וַיֹּאמֶר דְּבַר:

יש לדקדק מהי הלשון המיוחדת "וַיּוֹשֶׁם", ועוד למה התעקש אליעזר לדבר תחילה?

ברשב"ם מצינו טעם מדוע נמנע אליעזר לאכול קודם שידבר: "אחרי שראה שהסכים הקדוש ברוך הוא על ידו, לא היה לו להתעסק באכילה ושתייה תחילה".

אַתָּה הַכְּחַת • מדוע נאמר בלשון עבר ולא בלשון עתיד?

(כד, יד) וְהָיָה הַנְּעָר אֲשֶׁר אָמַר אֵלָיָה הֵטִי נָא כַדָּךְ וְאֶשְׁתָּה וְאָמַרְהָ שְׂתָה וְגַם גְּמִלְיָךְ אֶשְׁקָה אַתָּה הַכְּחַת לְעַבְדְּךָ לְיִצְחָק וְבָה אֲדַע מִי עָשִׂיתָ חֶסֶד עִם אֲדֹנָי:

מה פירוש הלשון "הַכְּחַת"?

רש"י פירש שהוא מלשון בירור, כלומר הראית בבירור כי היא ראויה ליצחק³. אמנם לפי זה יש לדקדק למה כתוב 'הוכחת' בלשון עבר, הלא אליעזר עומד עתה לפני ה"מבחן" שיעשה לרבקה, והיה צריך להיות כתוב 'אותה תוכיח', בלשון עתיד⁴.

בת"י מתבאר הדבר:

וְתָה זְמִינְתָּא בְּמוֹלָא לְעַבְדְּךָ לְיִצְחָק.

[אותה זימנת במזל לעבדך ליצחק].

ת"י פירש את הוכחה מלשון הזמנה, כלומר, אותה זימנת לעבדך ליצחק, והוסיף על זה "זימנת במזל", ואפשר שהוסיף זאת מחמת לשון העבר שבפסוק, ופירש שאותה האשה מזומנת ליצחק מאז ומתמיד, על דרך מאמר חז"ל⁵ שזיווגו של אדם נקבע ארבעים יום קודם יצירתו. וזהו שנזדמנה במזל - שהיא בת מזלו המיועדת לו, וב"מבחן" רק התגלה שכך הוא.

בּוֹא בְּרוּךְ יְיָ • לבן טעה בזיהוי של אליעזר

וחשב שהוא אברהם

(כד, לא) וַיֹּאמֶר בּוֹא בְּרוּךְ יְיָ לְמָה תַעֲמִיד בַּחוּץ

וְאֲנֹכִי פְּנִיתִי הַבַּיִת וּמְקוֹם לְגִמְלוֹתִים:

מדוע נתכנה אליעזר "ברוך השם", הלא אליעזר היה מבני כנען⁶, שנאמר בו (לעיל ט, כה) 'אֲרוּר פְּנֵעוּן עֶבֶד עֲבָדִים יְהִי לְאֶחָיו'?

3. וכן להלן (פס' מד) דכתיב 'הוא האשה אשר הכיח ה' לבן אדני', פירש רש"י: "הוכיח - בירר והודיע, וכן כל הוכחה שבמקרא - ברור דבר".
4. ראה בספורנו שפירש בדרך אחרת: הכחת מלשון לימוד והכנה, שאותה יסרת ולימדת מוסר השכל באופן שתהיה ראויה לעבדך ליצחק.
5. סוטה ב. ועוד.

6. בר"ר (ס,ז): "א"ר יוסי ב"ר דוסא, כנען הוא אליעזר". זוה"ק (ח"ג, קנח): "אליעזר עבד אברהם מבני כנען הוה". אכן דעת ת"י (בראשית יד, יד) שאליעזר היה בנו של נמרוד, ונמרוד הוא בנו של כוש בן חם - אח של כנען, וה'ארור' שאמר נח היה על כנען ולא על כל זרע חם. (אף שתי"י לעיל ט, כד) סבור שחם הוא שסרס את נח, ולא כנען, מ"מ ס"ל שכיון שמנע ממנו בן רביעי, קילל נח את בנו הרביעי כנען.
7. ויש בזה חידוש שנכתב כבר כאן אף שעדיין לא סיים את שליחותו.

אמנם ת"י מפרש טעם אחר:

וְסִדְרוּ קוֹמִיָּה לְמִכּוּל תְּבַשִּׁילָה דְּבִיהַ סְמִיא דְקָטוּל,
וְאַרְגִּישׁ בֵּיהַ, וְאָמַר, לֹא אֵיכּוּל עַד דְּאִמְלִיל פְּתַנְמִי.

[וערכו לפניו לאכול תבשיל ובו סם המוות, והרגיש בזה
(אליעזר) ואמר, לא אוכל עד שאומר דברי].

בת"י מתבאר הלשון 'ויושם', שבו נרמז ששמו לפניו סם המוות (ויושם מלשון סם - ויסם⁸, מדרש להלן), והוא הרגיש בזה וחיפש אמתלה שלא לאכול, ולכן אמר שלא יאכל לפני שישא דברו.

וראה בבעל הטורים שדייק זאת מלשון הכתיב 'ויושם', (השונה מהקריא 'ויושם'): "כלומר ויסם, מלמד שנתנו לו סם המוות בקערה שלו ומיהרו עליו לאכול כדי שלא ירגיש".

כדברים הללו מובא במדרש (ילק"ש ח"י שרה רמז קט) שם גם מתבאר מדוע רצו להרוג את אליעזר ומדוע דווקא בדרך זו:

כיון שראו את הצמידים נתקבצו להרוג לאליעזר וראו שהיה נוטל ב' גמלים בב' ידיו ומעבירן את הנחל, כיון שראו כן אמרו, אין אנו יכולין להרוג, והניחו קערה לפניו וסם המוות בתוכה ובזכות אברהם נתחלפה הקערה ואכל בתואל ממנה ומת, ואין 'ויושם' אלא לשון סם.

מבואר במדרש שהגורם לרצונם להרוג את אליעזר היה ראיית הצמידים, כלומר שרצו לשדוד את רכושו, וכ"כ רבנו בחיי כאן⁹. אך התחכמו להורגו באופן זה מפני שראו את גבורתו כשהעביר בנחל ב' גמלים בב' ידיו וחששו מכוחו.

**אם לא אֶל בֵּית אָבִי תֵּלֶךְ • האם היה
אופן בו יכל אליעזר להשיא אשה ליצחק
מבנות הכנעניים?**

(כד, לח) **אם לא אֶל בֵּית אָבִי תֵּלֶךְ וְאֶל מִשְׁפַּחְתִּי
וְלִקְחָת אִשָּׁה לְבָנִי:**

**מה משמעות תשובת אברהם לאליעזר כיצד יעשה אם
לא תאבה האשה ללכת אחריו?**

הנה השבעת אברהם לאליעזר מתוארת פעמיים בפסוקים, מתחילה כשהשביעו אברהם, (פסוקים ב-ט) ופעם נוספת בסיפור אליעזר את דבר השבועה בבית בתואל (פסוקים ז-מא), ובהשבעת אברהם שאלו אליעזר - מה יעשה אם לא תאבה האשה ללכת אחריו, והשיבו אברהם: "וְאִם לֹא תֵּאָבֶה הָאִשָּׁה לְלָכֶת אַחֲרַי וְנִקִּית מִשְׁבַּעְתִּי זֹאת רַק אֶת בְּנִי לֹא תֵּשֵׁב שָׁמָּה". ורש"י כותב: 'ונקית משבועתי זאת - וקח לו אשה מבנות ענר אשכול וממרא'. ותמה הרמב"ן דהלא בנות ענר אשכול וממרא היו כנעניים והכיצד יקח לו אשה מהם¹⁰? אולם רש"י לכאורה סבור שכל שבועת אברהם לא להשיא לבנו אשה מבנות הכנעניים אינה קיימת באופן שלא תאבה האשה ללכת אחרי אליעזר.

וכן משמע מרש"י להלן (כד, לח) כשסיפר אליעזר בבית רבקה את שבועתו ליצחק ואמר: 'אם לא אֶל בֵּית אָבִי תֵּלֶךְ וְאֶל מִשְׁפַּחְתִּי וְלִקְחָת אִשָּׁה לְבָנִי', ורש"י מפרש שדברים אלו הם הגבלה בשבועה של אברהם. והיינו שכל מה שאברהם השביעו שלא יקח אשה לבנו מבנות הכנעני הוא: "אם לא תלך תחילה אל בית אבי ולא תאבה ללכת אחריו". אבל אם ילך ולא ימצא, או שלא תאבה האשה ללכת אחריו בטלה השבועה ויוכל להשיא ליצחק מבנות הכנעני. וכן פירש רש"י בגמ' בקידושין (סא: בסוגיא של תנאי כפול) והסכים עמו הריטב"א שם¹¹.

אולם המפרשים חולקים על רש"י, וס"ל שהשבועה לא לשאת מבנות הכנעני במקומה עומדת גם אם לא תאבה האשה ללכת אחריו. ורק השבועה לקחת מבית אביו ומארץ מולדתו בטלה באופן זה. (ראה דעת זקנים ואוה"ח פסוק ח וראה עוד בתוס' בקדושין סא: שתמה על רש"י בזה).

בת"י משמע כדברי המפרשים:

אֵלֶיךָ לְבֵית אִיבָא תֵּזִיל וְלִיחּוּסִי וְתִסַּב אֵיתָא לְבָרִי:
[אלא כי אם לבית אבי תלך ותשיא אשה לבני].

לדברי ת"י פסוק זה הוא המשך לשבועה שהשביע אברהם את אליעזר שלא ישיא לבנו אשה מבנות הכנעני אלא אך ורק ממשפחתו ומבית אביו, ולפ"ז באופן שלא ימצא אשה או לא תאבה האשה ללכת אחריו, אף שיהיה פטור מהשבועה להשיא מבנות ארצו ומולדתו מכל מקום לא ינקה מהשבועה

8. וראה גם בבעל הטורים כאן.

9. אמנם יש שפירשו שרצו להורגו כדי למנוע ממנו להשיא את רבקה (ראה פירוש שני בהדר זקנים).

10. וראה ב'דעת זקנים' שמכח קושיה זו הכריח שאכן לא היו מבנות הכנעני, אך ברש"י להלן מוכח לכאור' שאברהם אכן ביטל השבועה לגמרי, (וכמו שהובא למעלה). וממילא א"צ להכריח ברש"י כתירוץ זה. ובאופן אחר ראה בשפתי חכמים בשם הרא"ם שאברהם לפחות ביקש שישאו לאלו מהטובים שבכנעניים.

11. וז"ל: "שהרי אברהם התנה עמו שלא יקח אשה לבנו מבנות כנען, אלא אם כן היה הולך לארצו לראות אם יכול להשיאו אשה, כדכתיב וגו' ומכלל זה אתה שומע שאם ילך לארצו ולבית אביו ולא ימצא לו אשה שישאנה מבנות כנען".

וראה בספורנו פירוש נוסף: שבירכוה שתהא נוחה לבעלה באופן שהיא ולא אחרת יצאו ממנה י"ב השבטים.

ת"י מבאר באופן אחר:

וּבְרִיכוּ יֵת רַבְקָה וְאָמְרוּ לָהּ עַד בְּדוֹן הַיּוֹת אַחֲתָן, וּבְדוֹן
אֶת אֲזֵלָא וּמְתַנְסַבָּא לְצַדִּיקָא. יְהִי רְעוּא דְמִינֵיהּ יִפְקֹון
אֲלֵפִין דְרִיבּוּן וְיִירְתוּן בְּנֵיכִי יֵת קוֹרְיֵי סְנְאִיהוּם:

[ובירכו את רבקה ואמרו לה, עד עתה היית אחותינו,
ועתה את הולכת ונישאת לצדיק. יהי רצון שממך יצאו
אלפים של רבנות ויירשו בניך את ערי שונאיהם]

לדברי ת"י ברכתם מתפרשת באופן זה: אחותינו - עד היום היית אחותינו, והיית במחיצתנו השפלה, ועתה את התרוממת ואת הולכת ונישאת לצדיק, וזה שבחך על שלא למדת ממעשינו והנך ראויה לו. יהי רצון שממך יצאו אלפים ורבבות ויירשו בניך את ערי שונאיהם.

פירוש זה מדויק גם מטעמי המקרא על מילים אלו, שאחותינו הוא **בזקף גדול** להפסיק בין מילה זאת ל'את'. (ינחנז)

וַיֹּאמֶר אָחִיָּה וְאָמָה • כיצד הומת בתואל ומדוע?

(כד, נה) וַיֹּאמֶר אָחִיָּה וְאָמָה תֵּשֵׁב הַנֶּעֱד אֶתְנוּ יָמִים או עשור אחר תלך:

מדוע אחיה ואמה הם שענו לאליעזר, ובתואל היכן היה?

האב"ע מפרש שאחיה ואמה הם שקבלו המתנות, (ולכן רצו לעכב) אך בתואל היה מחריש¹², ופירוש נוסף שלבן היה גדול מאביו בחכמה וכבוד, כי כן מצאנו (פסוק ג) 'זיען לבן ובתואל'. שהוקדם לבן לבתואל.

רש"י מפרש שבתואל היה רוצה לעכב ובא מלאך והמיתו, כלומר אף שבתחילה אמר בתואל "מה יצא הדבר" "לא נוכל דבר מאומה", חזר בו והחליט לעכב, ומטעם זה הומת על ידי המלאך. (דעת זקנים בדעת רש"י)

ת"י לשיטתו (לעיל) שבתואל הטמין סם המות במאכל שהוגש לאליעזר, מבאר כאן שזו היתה סיבת מיתתו ומת בעצמו

לא להשיא מבנות כנען. וכאמור רש"י לשיטתו ביאר את פסוק זה שהוא תנאי והגבלה בשבועה שישלך קודם לארצו ומולדתו. אך בת"י שמבואר שהוא המשך וחלק מהשבועה - מבואר שסבור כהמפרשים שהשבועה לא להשיא מבנות הכנענים אינה בטלה בשום אופן.

וראה ברמב"ן (פסוק ח) שיטה נוספת, שאמנם אם לא תאבה האשה נקי הוא מהשבועה לא להשיא לבנות הכנעני, אך מ"מ לא הרשה לו אברהם להשיא לבנות הכנעני אלא 'שהיה הוא פטור וה' הטוב בעיניו יעשה'. 'ואברהם הוא היודע ביצחק הצדיק שישמע לאביו וילך לו אל ישמעאל או אל לוט ויתר העמים'.

אכן צ"ע בדברי רש"י שרש"י להלן (כד, מט) בסוף הרצאת הדברים של אליעזר מפרש מה שאמר: "וְעַתָּה אִם יִשְׁכַּם עֲשִׂים חֶסֶד וְאָמַת אֶת אֲדֹנָי הַגִּידוּ לִי וְאִם לֹא הַגִּידוּ לִי וְאֶפְנָה עַל יָמִין אוּ עַל שְׂמָאל", שימין הוא מבנות ישמעאל: ועל שמאל. הוא מבנות לוט, שהיה יושב לשמאלו של אברהם. וצ"ב דרש"י לשיטתו היה צריך להיות שאם לא יחפצו ישיאו אשה מבנות הכנעניים ומדוע הזכיר להם את ישמעאל ובנות לוט? וצ"ע. (ואלי יש ליישב שהיות וסיפר להם את גילוי רצונו של אברהם שלא ישיא אשה ליצחק מבנות הכנעניים, רצה להראות שיש לו אפשרויות נוספות מלבד משפחתם, ואף שאכן אם לא יחפצו יוכל להשיא מבנות הכנעני).

אַחֲתָנוּ אֶת הַיִּי לְאֵלֵפֵי רַבְבָּה • מה באו לבטאות באמרם 'את'?

(כד, ס) וַיְבָרְכוּ אֶת רַבְקָה וַיֹּאמְרוּ לָהּ אַחֲתָנוּ אֶת הַיִּי לְאֵלֵפֵי רַבְבָּה וַיִּירֶשׁ זְרַעְךָ אֶת שְׂעֵד שִׁנְאָיו:

לכאורה המילה 'את' מיותרת מדוע לא בירכוה 'אחותנו היי לאלפי רבבה'?

רש"י מפרש שבירכוה 'את היי לאלפי רבבה' - את ולא אחר, יהי רצון שאותם אלפי רבבה שהובטחו לאברהם לאחר העקידה יצאו ממך.

באוה"ח הוסיף על כך, שבמילה זו באו לבטאות שברכה זו היא לצנינים בעיניהם, כי וודאי לא היו מברכים שיתרבה זרעו של אברהם, אלא לאחר שאברהם כבר נתבשר שיצאו אלפי רבבה מיצחק, בירכוה שאותם אלפי רבבה יצאו ממנה.

12. הטעם שאליעזר לא נתן לו מתנות, מבואר בחזקוני: 'אבל בתואל לא היה צריך פיוס, שמח היה שנתן בתו ליצחק בן דודו, ומוסיף שם שלכן גם בתואל החריש כי לא היה חפץ באיחור.

מסם זה (ולא מחמת שרצה לעכב):

לאביו שישאנה בשנית, ומקורו בב"ר (ס,ד):

ולהיכן הלך, באר לחי רואי, הלך להביא את הגר
אותה שישבה על הבאר ואמרה לחי העולמים ראה
בעלבוני.

ולפירושו יש לדקדק מדוע לא נכתב 'בא מבאר לחי רואי'¹³
ומהו כפל הלשון 'בא - מבוא', כביכול כתוב "בא מהיותו
בא"¹⁴?

בת"י מתבאר הדבר:

וַיִּצְחַק הָיָה אֶתִּי מִבֵּי מִדְדָּשָׁא דְשֵׁם דְּבָא, מְעַלְנָא דְבִידָא
דְּאִתְגְּלִי עֲלוּי חַי וְקַיִם, דְּחִמִּי וְלֹא מִתְחַמִּי, וְהוּא הָיָה יְתִיב
בְּאַרְעֵי דְרוּמָא.

[ויצחק היה בא מבית מדרשו של שם הגדול, מבוא (ועבר
דרך)¹⁵] הבאר שהתגלה עליו החיזוקיים, שהוא רואה ואינו
נראה. והוא (יצחק) היה יושב בארץ הנגב].

ת"י מפרש שאין הכוונה שבא מבאר לחי רואי, אלא שבא
מישיבתו של שם, כמו שפירש לעיל שלישיבה זו הלך אחר
העקדה (לעיל כ,ט), ועבר דרך המקום בו התגלה ה', אך עיקר
מושבו היה בארץ הנגב.

גם פירוש רש"י מתיישב עם פרט זה שיצחק לא ישב שם
ישיבת קבע, אלא נזדמן לאותה הבאר לסיבה מיוחדת והיא
הבאת הגר, אולם רש"י לכאורה חלוק על מש"כ ת"י שבא
מישיבתו של שם.

**וַיִּקַּח אִשָּׁה וְשָׁמָּה קְטוּרָה • אם אברהם
היה כהן הכיצד נשא שפחה ואף החזירה
מהגירושין?**

(כה,א) וַיִּסַּף אַבְרָהָם וַיִּקַּח אִשָּׁה וְשָׁמָּה קְטוּרָה:

מי זאת קטורה? ולמה פירש הכתוב את שמה?

רש"י מפרש שקטורה היא הגר, ועל כך מלמד השם שניתן לה
'קטורה' - על שם שנאים מעשיה כקטורת. ועל שם שקשרה
פתחה ולא נשאה לאיש מיום שפרשה מאברהם.

וְעַל דְּחִזּוּ מִמְלָלִין בְּרַמְשָׁא, בְּתוּאֵל הָיָה אֹכֵל מִחֶהוּא
תְּבִשִׁילָא וְאִשְׁכַּחזוּנְהוּ בְּקִדְיָתָא דְהָא מִיִּת. וְאָמַר
אֲחֻזָּהָא וְאִמָּא תִיתֵב רִיבָא עֲמָנָא יוֹמֵי שְׁתָּא חֲדָא אוּ
עֶשְׂרֵי יָרְחִין וּבְתַר כְּדִין תִּנְזִיל:

[ועל שהיו מדברים בערב, בתואל היה אוכל מההוא
תבשיל, ומצאהו בשחר שהוא מת. ואמר אחיה ואמה,
תשוב הנערה עמנו ימי שנה אחת או עשרה חדשים, ואחר
כך תלך].

מת"י משמע שמחמת הדיבורים שדיברו התבלבל בתואל
ואכל מאותו מאכל שיש בו את הסם, אמנם במדרשים (לקח
טוב, וב"ר ס, יב) מצינו שבא המלאך גבריאל והחליף את הקערה
שבה הסם ליתנה לאליעזר ונתנה לבתואל ואכל ממנה ומת.
יש שרצו ללמוד ברש"י (עיין בשפתי חכמים) שמש"כ 'ובא מלאך
והמיתו', היינו באופן זה שאכל מאותו תבשיל, אמנם בדעת
זקנים מבואר שזה ב' פירושים שונים.

בתואל רצה לטמאות את רבקה ולכן הומת

במדרש מצינו פירוש נוסף:

דבר אחר בני דורו קראו שמו בתואל, על שם שכל
הבתולות נבעלות לו תחילה והיה מולך על ארם,
ורצו בני עידו שיבעול אף את רבקה בתו קודם שתלך
לנישואיה, ואם לא יהרגוהו, ונתרצה בדבר ובא
גבריאל והרגו. (לקח טוב - הובא בחזקוני)

**וַיִּצְחַק בָּא מְבוּא בְּאֵר לַחֵי רְאִי •
מהיכן שב יצחק?**

(כד, סב) וַיִּצְחַק בָּא מְבוּא בְּאֵר לַחֵי רְאִי וְהוּא יוֹשֵׁב
בְּאַרְצֵי הַנֶּגֶב:

מה עשה יצחק בבאר לחי רואי?

רש"י מפרש, שיצחק בא לאותה הבאר, כדי להביא את הגר

13. לשון הרמב"ן: "שאלו אמר 'בא מבאר לחי ראי' היה נראה שהיה דר שם, ולכך הוצרך לפרש כי הוא שב לעירו מביאתו שבא אל באר לחי רואי לפי שעה, כי הוא יושב בארץ הנגב וחוזר לעירו".

14. רש"י הירש.

15. "מעלנא" לשון ביאה, כדרך שמתרגם יונתן תדיר (ראה למשל תרגומו לשמות ז, כג ועוד רבים).

אַשׁוּרִים וְלְטוֹשִׁים וְלְאֲמִים • שמות ראשי אומות או בעלי אומניות?

(כהג, ...) ובני דדן היו אַשׁוּרִים וְלְטוֹשִׁים וְלְאֲמִים:

מה משמעות השמות 'אשורים, לטושים ולאומים'? האם אלו שמות אומות, כמו שבא ודדן, ואז קשה הלשון "היו" אשורים וגו', וכן למה נכתבו שמותם בלשון רבים, ולא בלשון יחיד - כדרך שבאו בשאר האומות בכתוב?

בת"י מתבאר הדבר:

ובני דדן הוון תגדין ואמפודין ודישי אמין.
[ובני דדן היו סוחרים ואומנים ושרים].

ת"י מפרש ששמות אלו אינם שמות אומות אלא כינויים המורים על התפתחותם של צאצאי דדן¹⁹. ומשקל הפסוק הוא, 'בני דדן היו לסוחרים ושרים'.

מסורת דומה נזכרת בב"ר (סא,ה) אך נדחית:

ויקשן ילד את שבא ואת דדן, רבי שמואל בר נחמן אמר, אף על גב דאינון מתורגמין אימדין תגרי לופדין וראשי אומין, כולהון ראשי אומות הן²⁰.

ביאור התארים הנזכרים בת"י, אשורים - מתרגם לסוחרים, כמו שמצינו בדומה לזה שהסוחרים מכונים במקרא "כנענים", ככתוב (ישעיהו כג, ח): 'אֲשֶׁר סַחֲרִיָּה שָׂרִים פְּנֵעֲנִיָּה נְכַבְּדֵי אָרֶץ'. ופירש"י: "כנעניה - תגריה"²¹. ולטושים - אלו אומנים, כלשון הכתוב (לעיל ד, כב) 'לְטֹשׁ כָּל חֶרֶשׁ נְחֹשֶׁת וּבְרָזָל'. ולאומים - אלו ראשי אומות, כלומר שרים ושופטים.

אמנם הרשב"ם הרמב"ן והחזקוני סוברים שקטורה היתה פילגש נוספת של אברהם ואינה הגר, וכך פירשו את הנאמר (פסוק ו): 'ולבני הפילגשים' בלשון רבים שהם הגר וקטורה (בשונה מרש"י שכתב שלא היתה אלא פילגש אחת והיא הגר).

והנה גם לפירוש רש"י יש להבין מה משמעות הלשון "ויוסף אברהם", שמשמע שכביכול הוסיף עוד לקחת את קטורה? בת"י מתבאר הדבר:

ואוסיף אברהם ונסב אתא ושמה קטורה, היא הגר דקטידא ליה מן שרוא.
[והוסיף אברהם ולקח אשה ושמה קטורה, היא הגר שקטורה לו מתחילה].

ת"י מבאר שהגר נרמזת בשם 'קטורה' כי 'קטורה' מלשון קשורה שהייתה קשורה לאברהם מכבר בקשרי נישואין, ועתה, אחר שפטרה בגט¹⁶ - נשאה בשנית. וזה ביאור הלשון "ויוסף", שהוסיף אברהם לשאתה עתה בנישואים שניים.

ב'אהבת יהונתן' הקשה כיצד החזיר אברהם את הגר, הלא כהן היה, כמובא בנדרים (לב:): "ביקש הקדוש ברוך הוא להוציא כהונה משם, שנאמר (לעיל יד, יח) 'והוא כהן לאל עליון', כיון שהקדים ברכת אברהם לברכת המקום הוציאה מאברהם". וכהן אסור בגרושה?

וראה בנו"כ יהונתן שהקשה על קושיית ה'אהבת יהונתן' הכיצד נשא אברהם את הגר הלא היתה שפחה וכהן אסור בשפחה? וגם מה שכתוב (פסוק ו): 'ולבני הפילגשים נתן אברהם מתנות' למדנו שהגר¹⁷ היתה פילגש, ואיך כהן גדול מותר בפילגש?

ומוכח כמו שתירץ האהבת יהונתן עצמו עפ"י דברי רש"י בתהלים (קי, ד) ש"כהן" האמור באברהם - היינו שרה, כמו שכתוב (שמואל ב, ח, י) 'ובני דוד כהנים היו'. ולפי זה כוונת הגמ' (שהכהונה ניתנה לאברהם) היא, שמזרעו של אברהם תצא הכהונה, אך לא שהוא עצמו היה כהן¹⁸.

16. ראה ת"י לעיל כא, יד.

17. הגר שהיא קטורה או הגר וקטורה ראה בהערות לעיל. ובזוה"ק איתא אברהם בארבע - שרה והגר ותרי פילגשים - כלומר שלאברהם היו ב' פילגשים מלבד הגר. 18. יעו"ש עוד תירוצים נוספים.

19. לשון רש"י הירש: "נראה - וזו גם דעת אונקלוס - שאלה אינם שמותיהם הפרטיים, אלא הם שמות עצם, המתארים את אופיים הלאומי". טעם נוסף י"ל לפי מה שהעיר בפירוש "אבי עזרי" על רלב"ע, שכאן נמנו ששה עשר צאצאים לקטורה, ובדברי הימים (א' א, לב-הג) נמנו רק שלושה עשר, בלא אשורים, לטושים ולאומים, ומכאן שאין אלו לאומים אלא כינויים.

20. בת"א משמע כדברי ת"י, ורש"י דוחה מפני שפשוטו של מקרא משמע שאלו אבות אומות. 21. ראו עוד בהרחבה בפסחים (ג) מעניין זה.

הדא הוא דכתיב: 'ויהי אחרי מות אברהם ויברך
אלהים את יצחק בנו'.

וּמְשָׁמַע וְדוֹמָה וּמְשָׂא • הצורך להבליג על כזבי ישמעאל בגלות ישמעאל - מרומז בשמות בניו

(כה, יד) וּמְשָׁמַע וְדוֹמָה וּמְשָׂא:

מה משמעות שמות אלו של בני ישמעאל, ומדוע כך קרא
להם אביהם?

מדברי ת"י ניתן ללמוד על משמעות שמות אלו:

וּצְמִיתָא וְשִׁתְּוָקָא וְסוּבְרָא.

[ומציית ושותק וסובל]

בילקוט אור האפלה (הובא בתו"ש על פסוקנו הערה נב) ביאר את
דברי ת"י, שישמעאל קרא כך למקצת ילדיו כדי להראות על
מדה אצילה שהיתה לו, והיא מיעוט הנקמה, וזהו 'מְשָׁמַע' -
שהיה שומע מי שמחרף אותו. ו'דוֹמָה' - מלשון וידום שהיה
דומם בשעה שחירפוהו. ו'מְשָׂא' - שהיה סובל החירופים
שחירפוהו.

ביאור נוסף נמצא ברמב"ם באיגרת תימן (בסוף האיגרת - הובא
בתו"ש הנ"ל) שהביא מחז"ל שלמדו משמות בני ישמעאל אלו
את אופן הנהגתו בגלות ישמעאל:

וכמו שהדריכונו החכמים ז"ל שנישא שקרי ישמעאל
וכזביו בשמיעה ושתיקה, ושמו התעוררות על כך
משמות בניו, 'זמשמע ודומא ומשא' - שמע ודום ושא.

וראה בהערות מהרז"ש שם שדייק מהרמב"ם שלמד זאת
ממדרש חז"ל, ואולי כוונתו לדברי ת"י כאן.

וכעין זה איתא במדרש הגדול כאן:

ומשמע ודומא ומשא - שאנו שומעין חרפתנו
ושותקין, ונושאים עולם ודוממין, ועליהם אמרה
תורה 'אוי מי יחיה משומו אל' - אוי למי שיחיה
בגלות ישמעאל.

וְיֵהִי אַחֲרֵי מוֹת אַבְרָהָם • מדוע נמנע אברהם מלברך את יצחק לפני מותו?

(כה, יא) וְיֵהִי אַחֲרֵי מוֹת אַבְרָהָם וַיְבָרֶךְ אֱלֹקִים אֶת
יִצְחָק בְּנֵוֹ וַיֵּשֶׁב יִצְחָק עִם בְּאֵר לְחַי דָּאִי:

צריך להבין למה מדגיש הפסוק שה' בירך את יצחק
אחר מות אברהם? גם גופו של ענין קשה למה לא מצינו
שאברהם בירך את יצחק, כדרך שיצחק בירך את יעקב,
ויעקב את בניו?

רש"י הרגיש בשאלה מדוע אברהם לא בירך את יצחק, וכתב
טעם לדבר:

אף על פי שמסר הקדוש ברוך הוא את הברכות
לאברהם, נתיירא לברך את יצחק, מפני שצפה את
עשו יוצא ממנו, אמר, יבא בעל הברכות ויברך את אשר
י"טב בעיניו, ובא הקדוש ברוך הוא וברכו.

בת"י מצינו פירוש אחר:

ומן בגלל דלא הוה אברהם צבי לברכא ית ישמעאל, בגין
כן לא בריך ית יצחק, דאין הוה מברך ליצחק ולא מברך
לישמעאל הוה נטיר ליה פבוז, ובתד דמית אברהם
ברוך יי ית יצחק.

[מאחד שלא היה אברהם רוצה לברך את ישמעאל,
בגלל כן לא בירך את יצחק, שאילו היה מברך ליצחק ולא
לישמעאל - היה נטיר לו (ישמעאל) שנאה. ואחד שמת
אברהם בירך ה' את יצחק].

ת"י מבאר שאברהם נמנע מלברך את יצחק כדי שלא יצטרך
לברך את ישמעאל, וחשש לברך את יצחק לבדו כדי שלא
להטיל שנאה ביניהם. ולכן לאחר מות אברהם - השלים ה'
את ברכתו ובירך את יצחק, ולזה הדגיש הכתוב שהברכה
באה לאחר מות אברהם.

כדברים הללו מובא במדרש (בר"ר סא.ו):

כך אמר אברהם, אם מברך אני את יצחק, עכשיו בני
ישמעאל ובני קטורה בכלל, ואם אין אני מברך בני
ישמעאל ובני קטורה, היך אני מברך את יצחק, חזר
ואמר בשר ודם אני, אני היום כאן ומחר בקבר, כבר
עבדת אנא דידי [כבר עשיתי את שלי], מכאן ואילך
מה שהקב"ה רוצה לעשות בעולמו יעשה. כיון שמת
אברהם אבינו גלה הקדוש ברוך הוא על יצחק וברכו,